

УДК [930.25:314.743](477)

М. Г. ПАЛІЄНКО*

АРХІВНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ

Розглянуто основні етапи формування архівних колекцій української еміграції як складової зарубіжної україніки.

Ключові слова: зарубіжна україніка; українська еміграція; архівна спадщина; музей-архів; бібліотека; історичні джерела.

Одним із невід’ємних компонентів національної історико-культурної спадщини є архівні колекції, які утворилися в результаті діяльності української громадсько-політичної, наукової та культурної еміграції у багатьох країнах світу. Архівні, музейні та бібліотечні інституції, що були засновані впродовж ХХ ст. на різних континентах вихідцями з України, традиційно відігравали і нині продовжують відігравати надзвичайно важливу роль не тільки у збереженні історичної пам’яті, але й у консолідації українців у світі, визначенні їх національної ідентифікації. Важливою місією останніх є репрезентація та поширення в іншомовному багатокультурному середовищі українських культурних традицій, створення джерельної бази та формування необхідних умов для проведення наукових досліджень у галузі українознавства.

В історіографії можна виділити два основні підходи до вивчення документальної спадщини української еміграції: 1) залучення джерельної інформації окремих груп документів у процесі дослідження конкретно-історичних проблем на “макро” та “мікро” рівнях (під час вивчення політичної, соціальної, культурної історії українського зарубіжжя в цілому; історії окремих інституцій та організацій, створених емігрантами у країнах Західної та Центральної Європи, Північної Америки та ін.; у процесі відтворення життєвого та творчого шляху громадсько-політичних, військових, культурних діячів та науковців); 2) комплексний аналіз архівних колекцій української еміграції як складової документальних ресурсів українського суспільства (передбачає вивчення процесу створення українських архівних центрів та колекцій за кордоном,

---

* *Палієнко Марина Геннадіївна* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

визначення шляхів їх комплектування та переміщення, місць їх нинішнього зберігання та рівня наукового опрацювання і використання).

Перші праці, присвячені проблемам створення та функціонування архівних центрів україніки за кордоном, почали з'являтися у 1920-х рр. і належали перу як політичних діячів еміграції (С. Петлюрі, В. Прокоповичу), так і організаторам музейно-архівної справи (М. Обідному, Д. Антоновичу, А. Животкову, С. Наріжному)¹. Натомість у радянських історичних виданнях та архівних довідниках були відсутні будь-які відомості про функціонування архівних установ української еміграції та склад їх колекцій. Що стосується матеріалів політичної еміграції, які на завершальному етапі Другої світової війни та у повоєнний період були вивезені до СРСР, то вони надійшли на зберігання до радянських спецховищ і стали поступово вводитися до наукового обігу лише після їх розсекречування на межі 1980-х – 1990-х рр. Проблеми, пов'язані зі створенням та функціонуванням еміграційних архівних осередків, починають розроблятися в українській історіографії тільки у 1990-х – на поч. 2000-х рр. (праці Л. Лозенко, А. Кентія, М. Палієнко, І. Матяш та ін.)². У зарубіжній історіографічній палітрі окремо слід виділити внесок у розробку даної проблематики американської дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед та словацького вченого М. Мушинки³.

Загалом слід відзначити, що останнє двадцятиліття актуалізувало необхідність вивчення різноманітних комплексів зарубіжної україніки як у теоретичній, конкретно-історичній, так і в практичній площині, що у свою чергу зумовило появу цілої низки історично-джерелознавчих та архівознавчих досліджень, а також археографічних і науково-довідкових публікацій. Зазначимо, що аналіз великого за обсягом та потужного за своєю інформаційною цінністю історіографічного доробку нині потребує проведення спеціального наукового дослідження. Що стосується формування змістового наповнення понять “україніка”, “архівна та рукописна україніка”, “зарубіжна україніка”, вироблення підходів до їх вивчення та інтерпретації, то цей процес відбувався у контексті розвитку архівознавчих, бібліотекознавчих, археографічних студій, вироблення підходів до створення Національної інформаційної системи “Архівна та рукописна україніка” і знайшов найгрунтовніше відображення, зокрема, у публікаціях Г. Боряка, П. К. Грімстед, Л. Дубровіної, І. Матяш та ін.⁴.

Вважаємо за доцільне зупинитися на характеристичі архівної спадщини української еміграції як важливого сегменту зарубіжної україніки, окреслити основні етапи її формування, визначити типологічні риси документального контенту.

В історії створення та діяльності українських архівних центрів за кордоном можна виділити наступні періоди:

перший – *період між двома світовими війнами*, коли внаслідок великої хвилі політичної еміграції з українських земель в європейських

країнах було засновано численні громадсько-політичні, військово-історичні, культурно-освітні, наукові, кооперативно-економічні та релігійні організації, установи і товариства українців. Документація цих установ стала основою новоутворених архівних колекцій. Крім того, важливі документальні зібрання залишили по собі після ліквідації українські дипломатичні представництва та місії, а також архівні осередки, які були створені під час перебування українських вояків у таборах полонених та інтернованих під час Першої світової війни та шістьох повоєнних років. За межами України опинився також значний масив цінних документів офіційного та особового походження, що був вивезений українськими урядовцями та приватними особами після поразки визвольних змагань;

другий – *період Другої світової війни* – вирізняється тим, що кардинальні зміни у політичній ситуації та перебіг військових подій мали суттєвий вплив на становище української еміграції взагалі та умови зберігання її архівних колекцій зокрема; у цей час відбувається вилучення і переміщення спецслужбами Третього Рейху документальних і книжкових масивів українського походження, що значною мірою відбулося на цілісності та збереженості колекцій;

третій, повоєнний період, охоплює 1945 – початок 1950-х рр. і характеризується переміщенням до СРСР значної частини архівних колекцій української еміграції з теренів Чехословаччини та Польщі, а також окремих сегментів “еміграційного” походження, що були захоплені під час війни нацистами, а на завершальному її етапі віднайдені радянськими спецпідрозділами і вивезені до СРСР як військові трофеї. Крім того, у цей період у зв’язку з новою хвилею української політичної еміграції та формуванням її потужних центрів на північноамериканському континенті відбувається переміщення окремих українських колекцій з Європи до США і Канади;

четвертий період в історії формування “еміграційної” україніки пов’язаний з діяльністю новоутворених архівно-музейних та бібліотечних установ, що постали заходами представників української діаспори на різних континентах. Він розпочинається з середини 1950-х рр. і триває до кінця 1980-х рр., характеризується інституалізацією нових українських науково-дослідних та освітніх центрів, намаганням їх співробітників забезпечити не тільки збереження писемних та речових джерел з української політичної історії ХХ ст., але й створити підґрунтя для їх подальшого використання в українознавчих дослідженнях та презентації національної спадщини в багатокультурному середовищі;

п’ятий період, який розпочинається після здобуття Україною незалежності, охоплює останні два десятиліття і характеризується низкою визначальних факторів, а саме: зміною наукової парадигми історичних студій, розсекречуванням переміщених у повоєнний період еміграційних колекцій та їх введенням до наукового і суспільного обігу, розви-

тком тісних контактів українських учених із зарубіжними українознавчими центрами, входженням української історичної науки і архівистики у світовий інформаційний простір. У цей період на державному рівні започатковуються програми вивчення та описування зарубіжної україніки, здійснюються важливі кроки на шляху до створення Національної зведеної системи документальної інформації “Архівна та рукописна україніка”, розробляються методичні рекомендації щодо реєстрації документів архівної україніки, поступово розширюється інтелектуальний доступ до зарубіжних колекцій шляхом видання путівників, оглядів, описів, а також документальних збірників і нарешті створюються відповідні умови для передачі та повернення в Україну культурних цінностей, що у свою чергу формує фундамент для багатоаспектного вивчення зарубіжної україніки та її “еміграційної” складової.

Першою архівною установою, заснованою за межами України Урядом УНР в екзилі, був *Головний військово-історичний музей-архів Армії УНР* у Тарнові (Польща), який проіснував з 1921 по 1923 рр. Саме ця установа, підпорядкована спочатку Військовому міністерству, а згодом Міністерству освіти УНР, започаткувала за кордоном організований процес збирання пам’яток не тільки військової історії, але взагалі офіційної та приватної документації українського походження, що висвітлювала визвольну боротьбу українського народу, діяльність українських урядів та перші роки еміграції. Водночас у Польщі з ініціативи громадських і культурних діячів та за підтримки Уряду УНР було розроблено концепцію діяльності загальнонаціонального архівного центру в еміграції, яким мав стати заснований 1 вересня 1921 р. *Музей-архів визволення України*. Згідно з законом, ухваленим Радою народних міністрів УНР, у цьому музеї-архіві мали бути зібрані всі пам’ятки українського національно-визвольного руху з метою їх збереження та наукового дослідження. Однак справа практичної реалізації цього важливого проекту затяглась через низку об’єктивних та суб’єктивних причин. Уряд не міг фінансувати діяльність музею-архіву, а коштів, зібраних українською громадськістю на це, також було замало. Тому у квітні 1923 р. Комітет музею-архіву прийняв рішення про налагодження контактів з Українським громадським комітетом в ЧСР щодо перевезення архівних колекцій до Праги.

На початку 1920-х рр. Прага серед інших європейських столиць була найкращим місцем для розгортання діяльності українського архівного осередку, по-перше, через сприятливу політичну ситуацію та позитивне ставлення до емігрантів з боку уряду ЧСР; по-друге, внаслідок переїзду до Праги значної кількості українських емігрантів та створення ними низки культурно-освітніх, наукових, професійних організацій і закладів. Управа Українського громадського комітету після детального ознайомлення зі справою вирішила не тільки сприяти переміщенню українських архівних колекцій з Польщі до Чехословаччини,

але й провести подальшу реорганізацію Музею-архіву визволення України і на його основі заснувати *Український національний музей-архів (УНМА) при Українському громадському комітеті в Празі*. Основними завданнями заснованого восени 1923 р. музею-архіву були визначені наступні: 1) збирання та збереження українських культурних пам'яток; 2) ознайомлення з ними іноземних, зокрема, чеських дослідників та славістів; 3) створення умов для студіювання українознавства вченими-емігрантами з огляду на неможливість для них опрацювання архівів України. Проте через згорання “руської допомогової акції” наприкінці 1920-х рр. дирекції УНМА було запропоновано передати зібрані колекції під контроль Міністерства закордонних справ ЧСР. Пошуки альтернативних шляхів фінансування виявилися безрезультатними, тому 1932 р. музей-архів припинив своє існування, а зібрана ним колекція (3232 од. зб., понад 50 тис. аркушів документів) надійшла на зберігання до заснованого двома роками раніше *Українського історичного кабінету* при Міністерстві закордонних справ ЧСР.

У зверненні “До українського громадянства”, надрукованому в першому числі “Бюлетеня Українського історичного кабінету в Празі”, відзначалося, що “при активній допомозі чеських учених і діячів на ниві взаємного культурного пізнання слов'ян, здійснено одну з дуже важливих українських потреб – утворення в Європі постійного українського культурного осередку, в якому можна було б: 1) зібрати різні матеріали, що подавали б докладні відомості про Україну; 2) підготувати зібрані матеріали для наукових дослідів; 3) систематично поповнювати ті збірки свіжим матеріалом, що дає українське життя. Здійснення цієї потреби саме тепер, коли з-під пера чужоземних дослідників раз у раз появляються спеціальні праці про Україну, може бути дуже корисним і для тих, що бажають шляхом наукових дослідів мати правдиві відомості про Україну, і – для самої української справи”⁵. У структурі Українського історичного кабінету було створено три відділи – документів, періодичної преси та бібліотека. Найзначнішим у джерельному відношенні був перший відділ, в якому були представлені матеріали з історії українських політичних партій початку ХХ ст., документи періоду Першої світової війни, Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР (універсали, грамоти, декларації, закони, інструкції, протоколи міжнародних переговорів, постанови та накази влади в галузі освіти, матеріали з історії Української автокефальної церкви та ін.). Важливе місце посідали також матеріали, що стосувалися діяльності українських дипломатичних місій та консульств (протоколи нарад та конференцій, звіти, аналітичні огляди, ноти та ін.). Великою була збірка документів, що відображала історію функціонування таборів інтернованих вояків-українців у Польщі та Чехословаччині. Однією з найбільш репрезентативних груп документів кабінету були матеріали про життя та діяльність української еміграції.

Окрім Українського національного музею-архіву та Українського історичного кабінету у Празі упродовж 1925–1948 рр. активну діяльність щодо збирання пам'яток визвольної боротьби та української еміграції розгорнуло Товариство “Музей визвольної боротьби України” (МВБУ), створене за ініціативою вчених та громадських діячів, які об'єднувалися навколо Українського вільного університету. Своїм пріоритетним завданням Товариство визначило збирання та збереження матеріалів з історії боротьби українського народу за соборність, державність та незалежність. МВБУ невдовзі перетворився на найбільший архівний та музейний осередок української еміграції в Європі, що структурно поділявся на чотири відділи, фонди яких комплектувалися за рахунок надходжень документів із табірних архівів, матеріалів українських дипломатичних місій, а також діловодної документації установ та організацій, створених українцями в еміграції. Архівні фонди музею інтенсивно поповнювалися особовими колекціями відомих українських громадсько-політичних та культурних діячів. Особливістю комплектування колекції МВБУ було те, що всі матеріали надходили виключно на безоплатній основі, а саме Товариство існувало на членські внески та пожертви від українських емігрантів.

Документальні зібрання Українського національного музею-архіву, Українського історичного кабінету та Музею визвольної боротьби України після їх вивезення у повоєнний період до СРСР отримали в архівознавчій та історичній літературі умовну назву *Празький український архів*.

Ще одним потужним осередком із збирання та збереження історико-культурної спадщини української еміграції в Європі міжвоєнного періоду стала *Українська бібліотека імені Симона Петлюри*, заснована 1929 р. у Парижі. В архівному відділі бібліотеки було зібрано документи Головного Отамана військ УНР та голови Директорії С. Петлюри, матеріали з історії визвольних змагань 1917–1921 рр., архів Товариства колишніх вояків Армії УНР у Франції, епістолярій, спогади, іконографічні та картографічні матеріали, українські військові відзнаки. Однією зі складових документальної колекції був діловодний архів часопису “Тризуб”, редакція якого розташовувалась в одній будівлі з бібліотекою. Рада бібліотеки намагалась не тільки зібрати та зберегти пам'ятки національної історії, але й привернути увагу європейських політиків та науковців до українського національного питання, необхідності його розв'язання у політичній площині.

Важливу роль у збереженні документів Уряду ЗУНР відіграв митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький, з ініціативи якого 1934 р. було засновано *осередок Національного музею у Відні*. Джерельну цінність колекції становили документи міністерств та відомств Уряду ЗУНР, судові, торгівельно-фінансові документи, особові справи урядовців, а також картографічні матеріали, печатки,

фотографії, видання українських та іноземних прес-служб. Крім того, упродовж 1930-х рр. фонди віденського архівного осередку поповнилися матеріалами з особового архіву українського мислителя і громадсько-політичного діяча В. Липинського, документами Українського Червоного Хреста та Українського допомогового комітету у Відні.

Таким чином, українцями у міжвоєнний період було засновано в Європі кілька центрів із збереження національної історико-культурної спадщини, найбільші з яких діяли на теренах Чехословаччини. Однак втілити в життя ідею створення єдиного “Архіву української еміграції” так і не вдалося, з одного боку, через ідеологічні розбіжності в середовищі української політичної еміграції, а з іншого – через географічну віддаленість основних її центрів.

Новий етап в історії еміграційних центрів зарубіжної україніки припадає на період Другої світової війни. В цей час їх діяльність мала свою специфіку, що було обумовлено політикою німецької окупаційної влади. Якщо співробітники Українського історичного кабінету в Празі були змушені готувати для нацистських спецслужб інформаційні звіти та огляди української періодичної преси, то діяльність Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі була припинена, а її фонди були опечатані, а згодом – на початку 1941 р. – вивезені до Німеччини. Еміграційні архівні та бібліотечні колекції розглядалися керівництвом Третього Рейху як важливі джерела, що можуть використовуватися в розвідувальних та ідеологічних цілях, тому особливу увагу архівних підрозділів нацистської адміністрації на окупованих територіях викликали політичні архіви еміграції, у тому числі архіви Директорії УНР у Польщі та Уряду ЗУНР в Австрії.

На завершальному етапі Другої світової війни активізували свою діяльність радянські оперативно-пошукові групи, одним із завдань яких було повернення архівних зібрань, вивезених нацистами з теренів СРСР, а також пошук, виявлення та вивезення до СРСР еміграційної архівної україніки. Зокрема, вже впродовж літа–осені 1945 р. були вивезені колекції Українського історичного кабінету, Української бібліотеки імені Симона Петлюри та архів Директорії УНР. Розробку та опрацювання цих збірок здійснювали працівники спеціальних (таємних) відділів радянських архівних установ, зокрема, особливого відділу таємних фондів ЦДІА УРСР у м. Києві, до якого надходили документи української еміграції з Праги, Тарнова, Кракова, Відня, Берліна та інших еміграційних центрів. Загалом у результаті їх опрацювання у 1946–1951 рр. у ЦДІА УРСР було сформовано 340 фондів. Згодом, у листопаді 1958 р., з Чехословаччини надійшло ще 10 тон документальних матеріалів, які за своїм походженням належали до зібрання Музею визвольної боротьби України у Празі. Таким чином, у повоєнний період величезний масив документів, зібраних та збережених українцями в умовах політичної еміграції, був переміщений до СРСР. Процес їх

розсекречення та введення до наукового обігу розпочався лише на межі 1980–1990-х рр., що мало надзвичайно важливе значення для активізації досліджень з багатьох проблем української суспільно-політичної та культурної історії ХХ ст.

Незважаючи на той факт, що у повоєнний період значна частина архівів української еміграції опинилась у радянських архівосховищах, діячі української діаспори активізували заходи щодо заснування нових документальних центрів – спочатку в Європі, а згодом у США та Канаді. Одним із найбільших архівів, створених українцями за кордоном після Другої світової війни, став *Музей-архів Української Вільної Академії Наук (УВАН)*. Збирання його колекції було започатковано восени 1945 р. на теренах зруйнованої війною Німеччини, в одному з таборів для переміщених осіб у м. Аугсбург. Згодом, у зв'язку з переїздом значної частини українських науковців на північноамериканський континент, постала УВАН у Канаді – *The Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada* (Вінніпег, 1949 р.), при якій було засновано бібліотеку, архів та Український військовий музей, а також УВАН у США – *The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* (Нью-Йорк, 1950 р.). У 1952 р. з Німеччини до Нью-Йорка було перевезено зібрані в Аугсбурзі колекції, а 1966 р. Музею-архіву УВАН було надано ім'я Дмитра Антоновича – визначного організатора музейно-архівної справи в еміграції, директора Музею визвольної боротьби України у Празі. Така спадковість, тяглість традицій організації архівно-музейної справи в умовах еміграції свідчила про її виняткову важливість для збереження історичної пам'яті, формування національної свідомості та ідентичності українців, відірваних через політичні та ідеологічні обставини від своєї історичної Батьківщини. Нині Музей-архів УВАН є одним із найбільших зарубіжних центрів збереження та вивчення джерел з української історії, у структурі якого функціонують три відділи: друкованих і книжкових видань; рукописних та архівних колекцій; речових пам'яток і музейних колекцій. В архіві зібрано не тільки окремі примірники авторських рукописів, листування відомих представників української еміграції, але й великі колекції документів різних установ та громадських організацій, які були засновані українцями. Тут зберігаються особові архіви Л. Биковського, В. Дорошенка, С. Драгоманова, Є. Маланюка, Н. Полонської-Василенко, Є. Онацького, Ю. Тищенко, Л. Чикаленка, М. Шаповала та ін. Однією з важливих частин колекції Музею-архіву УВАН є фонд В. Винниченка, який перебуває на депозитному зберіганні в Бахметевському архіві Колумбійського університету.

“Еміграційна” україніка цього періоду також широко представлена у багатьох архівно-музейних та культурних осередках, які розгорнули свою діяльність на північноамериканському континенті на межі 1940-х–1950-х рр. та продовжують її дотепер. Серед останніх слід згадати Український музей-архів у Клівленді, Український інститут Аме-

рики у Нью-Йорку, Український національний музей у Чикаго, Українсько-американський архів, музей та бібліотеку у Детройті, Український культурно-освітній центр у Вінніпезі та ін.

Важливий сегмент україніки репрезентують музейно-архівні осередки різних релігійних конфесій, у т. ч. Музей і бібліотека української діоцезії в Стемфорді, Архів-музей Української православної церкви в Баунд-Брук, Нью-Джерсі, архів Музею отців Василіян у Мондері, архів Консistorії Української православної церкви у Вінніпезі тощо. Одним із найцінніших в Європі є заснований митрополитом Йосифом Сліпим архів Українського католицького університету в Римі, в якому окрім церковних колекцій зберігаються важливі архіви української політичної еміграції, зокрема, Уряду ЗУНР та архів В. Липинського⁶.

Порівняльний аналіз процесу створення та діяльності українських архівних центрів в еміграції дає можливість *виділити низку спільних рис: по-перше*, ініціативу створення архівних осередків брали на себе емігранти, яких об'єднували спільні ідеологічні переконання та політичні погляди; *по-друге*, заснуванню більшості осередків передувало створення товариства – громадської організації, члени якої розробляли установчу документацію та зобов'язувалися фінансово підтримувати її діяльність своїми членськими внесками та збиранням пожертв; *по-третє*, структура більшості з осередків охоплювала три основні відділи – архівний, музейний та бібліотечний (відділ преси), таким чином за умов перебування в еміграції у рамках однієї установи відбувалося поєднання функцій та завдань трьох різних типів інституцій з метою організації збирання та зберігання національної історико-культурної спадщини; *по-четверте*, кожен із осередків ініціював створення мережі своїх представників на місцях (як у країні перебування, так і поза її межами – у місцях компактного проживання українських емігрантів), завданням яких було популяризація діяльності осередку та збирання документальних матеріалів і коштів.

Виділяючи характерні тенденції у розвитку архівних інституцій української діаспори у другій половині ХХ ст., зазначимо, що у цей період відбувається суттєве розширення територіальних меж, зростання чисельності інституцій; на перший план у діяльності останніх виступають культурологічні та науково-дослідні цілі. Якщо у міжвоєнний період ініціаторами заснування національних архівних осередків виступали представники різних політичних кіл української еміграції – Уряду УНР в екзилі, Уряду ЗУНР, Української партії соціалістів-революціонерів, то у повоєнний період важливу роль у цьому процесі почали відігравати наукові та громадські інституції. Так, одні з найбільших архівів були створені зусиллями діячів Української вільної академії наук, Наукового товариства ім. Шевченка, Українського історичного товариства. Великі архівні програми були започатковані Канадським інститутом українських студій Університету Альберти та Гарвардським інститутом українських

студій. З метою вивчення української консервативної думки та видання творчої спадщини В. Липинського у 1963 р. було засновано Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського у Філадельфії.

Безумовно, незважаючи на всі громадські ініціативи, одним із найважливіших чинників збереження національної історико-культурної спадщини у складних умовах еміграційного життя завжди був особистісний фактор. Тому нині не можна цілісно відтворити історію заснування та діяльності осередків зарубіжної україніки без вивчення тієї непересічної ролі, яку відіграли у процесі збирання, збереження, вивчення та опрацювання українських колекцій такі діячі, як Михайло Обідний, Дмитро Антонович, Симон Наріжний, Аркадій Животко, Іван Рудичів, українські священники оо. Мирон та Теофіл Горникевичі, Володимир Міяковський, Каленик Лисюк, Євген Зиблікевич, Петро Йосипишин та ін.

Наукове осмислення історії створення та діяльності українських архівних центрів у різних країнах світу спонукає до виявлення, ідентифікації та описування “еміграційної” архівної україніки як важливої складової національної історико-культурної спадщини. З утворенням незалежної Української держави проблеми охорони, збереження та повернення культурних цінностей, що з різних причин опинилися за межами України, привернули увагу громадськості, є пріоритетними у державній політиці в культурній сфері. Важливу роль в організації фізичного та інтелектуального повернення в Україну колекцій зарубіжної україніки, у вивченні та публікації її документальних комплексів відіграють державні та наукові інституції, зокрема, Державна архівна служба України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, а також заснований 2007 р. Центральний державний архів зарубіжної україніки. Надзвичайно важливим, на нашу думку, є всебічне, глибоке вивчення та якнайширше введення до суспільного та наукового обігу цієї важливої частини зарубіжної україніки, оскільки вона містить інформацію не тільки про життєвий шлях, діяльність, долю сотень тисяч українців у різних країнах світу, але водночас є інтегральною складовою загальної історико-культурної спадщини українського народу, без якої неможливо оцінити його роль та місце у всесвітній історії.

---

¹ *Петлюра С.* Сучасна українська еміграція та її завдання / С. Петлюра // Петлюра С. Вибрані твори та документи. – К., 1994. – С. 217–218; *Черепин С.* [Прокопович В.] Пам’ятник нерукотворний // Тризуб. – Париж, 1926. – Ч. 37–38; *Обідний М.* Наші завдання в охороні пам’яток / М. Обідний // Вістник Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 6–12; *Животко А.* Десять років Українського історичного кабінету (1930–1940) / А. Животко. – Прага,

1940. – 70 с.; *Наріжний С.* Українська еміграція : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 372 с. та ін.

² *Лозенко Л.* Празький український архів: історія і сьогодення / Л. Лозенко // Архіви України. – 1994. – № 1/6. – С.18–30; *Кентій А.В.* Фонд “Український музей у Празі” ЦДАГО України як складова “Празького Архіву” / А. В. Кентій // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 43–49; *Палієнко М.Г.* Українські архівні центри за кордоном // Нариси з історії архівної справи в Україні. – К., 2002. – С.537–558; *Палієнко М.* Архівні центри української еміграції : створення, функціонування, доля документальних колекцій / М. Палієнко. – К., 2008. – 688 с.; *Матяш І.* Архівна україніка Канади: історіографія, типологія, зміст / І. Матяш. – К., 2008. – 152 с. та ін.

³ *Grimsted P. K.* Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution / Patricia Kennedy. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. – 798 p.; *Грімстед Патриція Кеннеді.* “Празькі архіви” у Києві та Москві: Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки / П. К. Грімстед. – К., 2005. – 252 с.; *Мушинка М.* Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів: Історико-архівні нариси / М. Мушинка. – К., 2005. – 158 с. та ін.

⁴ *Боряк Г.В.* Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка // Архівознавство: Підруч. для студ. вищих навч. закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. – К., 1998. – С.105–130; *Грімстед П. К.* Зарубежная архивная Россия и Советика. Происхождение документов и их отношение к истории России (СССР), потребность в описании и библиографии / П. К. Грімстед // Отечественные архивы. – 1993. – № 1. – С. 20–53; *Дубровіна Л. А.* “Архівна та рукописна україніка”: до проблеми об’єкта археографічного та інформаційного опису в системі НАІС / Л. А. Дубровіна // Національна архівна інформаційна система “Архівна та рукописна Україніка”. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 41–62; *Матяш І.* Архівна і рукописна україніка як складова Національного архівного фонду: зміст та обсяг поняття / І. Матяш // Сумський історико-архівний журнал. – 2007. – № 2–3. – С. 16–28 та ін.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3866, оп. 1, спр. 20, арк. 9.

⁶ Докл. див.: *Палієнко М.* Архівні центри української еміграції: створення, функціонування, доля документальних колекцій / М. Палієнко. – К., 2008. – С. 409–445.

Рассмотрены основные этапы формирования архивных коллекций украинской эмиграции как составной части зарубежной украиники.

Ключевые слова: зарубежная украиника; украинская эмиграция; архивное наследие; музей-архив; библиотека; исторические источники.

There are considered the main stages of forming of archival collections of Ukrainian emigration as the part of foreign Ukrainica in the article.

Keywords: foreign Ukrainica; Ukrainian emigration; archival heritage; museum-archives; library; historical sources.